

Рецензия
от доц. д-р Невена Аспарухова Панова-Димитрова,
Софийски университет, Катедра по класическа филология,
за дисертацията за присъждане на научната степен
„доктор на филологическите науки“
по професионално направление 2.1. Филология
на проф. д-р Калина Бахнева
„Между Елада и Рим. Полската литература през XIX и XX век
(избрани аспекти)“

Трудът на проф. д-р Калина Бахнева „Между Елада и Рим. Полската литература през XIX и XX век (някои аспекти)“ представлява мащабно изследване, осъществено прецизно с помощта на методите на съвременните литературознание, културология, културна история и други сродни дисциплини, написано в ясен академичен стил, но и увлекателно от гледна точка на читателя, и достигащо до приноси изводи по фокусната проблематика. Текстът обхваща 895 страници и включва: Уводна първа глава („Средиземноморската Античност – полски контекстуализации“), 23 глави (с множество подглави) в същинската част, Заключение, Библиография и Приложения на последните 15-20 страници (своеобразни разширени бележки под линия и дообяснения по контекста както на отделните оригинални творби, така и на отделни авторски тези).

Според структурата и съдържанието си изследването в завършения си вид може да бъде четено най-напред като история на полската литература, литературните тенденции и движения в Полша от XIX и XX в. през призмата на цялостното влияние и отражение на Античността (и християнството) върху разглежданите автори и произведения, някои от които ключови за развитието на полската литература като цяло, въпреки че началната цел на авторката е била по-тясна, както самата тя посочва в края на уводната глава: „Замислено като изследване върху културотворческата функция на Елада и Рим в литературното развитие на Полша през XIX и XX в., изложението по естествен начин прерастна в история на полската литература през последните две столетия“ (56–57), а по-нататък в същия въвеждащ дял Бахнева изказва и надеждата си това изследване да е полезно в рамките на академичната българска полонистика (вж. 60) за по-пълното представяне на полската литература. И действително, трудът може да бъде четен и ползван от различни аудитории, което несъмнено е друга негова

положителна черта. Настоящият прочит е от позицията на класическия филолог, увлечен и от съвременната художествената литература, и вярващ в смисъла на изследването на рецепцията (в случая на антични реалии, ценности и модели) – именно като открояване на специфичната значимост на реципираните образи за епохата, в която са реципирани, а не само като констатация и дескрипция на отделни случаи на рецепция, а трудът на проф. Бахнева определено укрепва тази изследователска увереност.

Темата е изключително важна и Бахнева действително не се обръща, за да я представи, само към комплекса от реципирани образи, сюжети и реалии от античната култура и литература, но в по-голяма степен проблематизира мотивите за отделните авторски решения, както и социалния, исторически и културен контекст, в който те се разполагат, и единствено през който могат да бъдат правилно интерпретирани.

В този аспект, и като цяло, за особено приносни приемам направените от проф. Бахнева наблюдения и изводи върху съотношението гръцка–римска Античност и техните, съответно, различни употреби от полските автори в различни периоди. Това е действително една от водещите интерпретативни дихотомии (както, съвсем неметафорично, заявява още общото заглавие, а и редица от заглавията на отделните глави), на места дефинирана като „неразрешим казус“ (25), която е не само формално удобна за систематизиране на богатия материал, но и функционира като реален определител на употребите на античното наследство – полските автори (и стоящите зад тях цели културни периоди) се обвързват неслучайно с единия от двата центъра на древността, а защото по различен начин там откриват някое „начало“ на полската култура и на полската идентичност. Понятието „начало“, от своя страна, също е неслучайно, защото според друга водеща хипотеза на авторката, „ако се опитаме да обобщим доминантните категории, в които Полският романтизъм мисли старогръцкото, гръко-римското и римското наследство, то това са: „начало“ и „край“. Историческото и културното развитие на двете формации – Елада и Рим – предполага подобно интерпретиране“ (19). Това изказване е доказано като валидно не само за Романтизма, но и за следващите периоди, върху които се концентрира текстът.

Изобщо изследването е изградено от поредица поддихотомии (Просвещение-Романтизъм; католицизъм-славянство; рационално-иррационално; образ-слово; устно-писмено; цивилизация-варварство; буквалност-ирония; кръг-линия...), дори някои от тях да са само имплицитно заявени като такива, но всъщност неусетно поставят полската литература от разглежданите две столетия в една широка рецепционна рамка,

като набелязват отделни предпочитания на полските автори към някой античен образ/обект за сметка на друг и така, в отделни случаи, се противопоставят на някои „класически“ йерархизации в отношението към античното наследство. Бих искала да спомена като пример само посочената по-силна привързаност към „Одисея“ (а не към „Илиада“), обусловена според Бахнева от „пилигримството“ на самите поляци (вж. напр. 840), представено, от друга страна, като едно все още неизследвано от българската полонистика поле.

Но ако се върнем към основната дихотомия, това е друг неин аспект: „Тезата ни, според която в ситуация на лична и обществена криза представата за поляка като творение на културната и религиозната *Latinitas* се „пропуска“, отстъпвайки място на елинското и православното начало, се основава на редица литературни факти и идейни концепции“ (27). Добавяме и този цитат, защото той отправя към един друг обстойно (и определено свързан с разбирането на Античността) проследен от Бахнева пласт: влиянието върху полската литература на юдаизма (по-свързан с латинската древност) и християнството, при което по-пряка връзка се открива с гръцкото наследство.

Изследването е изключително богато на детайлно (и – нека повторим – контекстуализирано) разработени частни анализи на прозаически и поетически произведения, които разработват антични мотиви, на които, за съжаление, не може да се обърне внимание накратко. Прави впечатление, че тук текстът излиза извън полето на художественото в тесен смисъл, защото се посвещава и на текстове, които принадлежат към жанра на хуманитаристиката (вкл. курсове с академични лекции, например при Мицкевич), но именно така са добавени изключително ценни авторефлексивни бележки, които разкриват значимостта на античното за отделните творци.

Ако се вгледаме в имената на конципираните антични автори, може би също ще забележим, че става дума отново не само за „най-класическите“ образци на античната художествена поезия и проза (която като че ли преобладава), но и за автори, които днес имат сравнително разколебана жанрова идентичност, като историографите. И тук можем да дадем само някои примери, показателни както за полската рецепция на античната литература, така и за изследователския подход на Бахнева и за неговите теоретични основания. Когато разглежда „Анхели“ на Словацки, авторката загатва за възможната обвързаност с Херодотовата „История“, но уточнява, че тя е имплицитна, предполагаема предвид класическото образование на романтика, но въпреки несигурността на подобна хипотеза, тя е легитимна, защото: „литературният текст е самостоятелна действителност, имплицитната ѝ обвързаност с друг текст на културата

невинаги произтича от авторския замисъл“ (250). По-експлицитна е връзката с историците, и тематизирането на тяхното влияние, при Херберт, който създава в поезията си „своеборазен канон на древни историографи“ (644), в който попадат Тукидид, Плутарх, но първото място заема Ливий. Писането на Херберт откроява, в интерпретацията на Бахнева, и значимостта и изменчивостта на четенето, и така съдържа и елементи от една литературна история.

А различията в каноните и корпусите от рецепирани антични творби всъщност говорят много за основните точки, по които съответната култура-приемник се обвързва с античната, както и нивото за запознатост на обществото с богатството на античните литератури. Тук е мястото да открием и следния особено актуален пласт на труда: проследяването и на образователната тема, и то не само като основание някой конкретен автор да се обърне към Античността, както е в случая с Мицкевич, за когото Бахнева казва следното: „Склонността към дефиниране на случващото се остава валидна дори в най-романтичните текстове на Мицкевич“ (150), и отдава тази особеност именно на доминиканското и класическото образование на автора, и особено на овладяността на „естеството“ на латинския език; или пък поне имплицитно критически отбелязва неразбиране на някои основни антични текстове и идеи, напр. при героите на Ружевич, вж. (573–4). Търси се и универсалното послание на самите творби, конципиращи антични ценности и модели: „В плана на полската научна мисъл Хербертовото издигане на латинския език [пряко обвързано и с тълкуването и ползването на Ливий от страна на Херберт, бел. Н.П.] до цивилизационен казус и проблем на възпитанието/образованието се вписва в идеята на Вилхелм фон Хумболт за университет, отъждествяващ знанието върху Античността с хуманния идеал“ (51). Нарекохме този пласт в труда на Бахнева актуален, защото той живо засяга съвременния, актуален потенциал за разбиране и ползване на античното наследство (по различен, но и сходен начин в полската и в българската интелектуална среда), затова добавяме и извода на авторката по повод на есето на Херберт „Урок по латински“: „Латинският е същност на цивилизацията, от която поляците са изключени поради властта на тоталитарния режим – съвременното варварство. Това е една от авторовите интенции, която Херберт никъде не изказва пряко“ (733).

Когато стигаме до актуалната рецепция на Античността, следва да маркираме приносите на Бахнева и в полето на най-новата полска литература. Сред най-ярките примери тук е изказаното по повод на пиесата „Антигона в Ню Йорк“ на Гловацки, която е сред произведенията, разработващи темата за „окончателно отстраняване на

„смушаваща другост“ (745). И действително, проблемите, които се оказват обвързани с античното и с някои негови ключови и символни фигури (често – отново дихотомично), все повече са от сферата на другостта, мултикултурализма, (не)приемането на чуждото. И относно модерните рецепционни тенденции Бахнева успешно предлага широк контекст, както това е осъществено в по-ранните глави, посветени на периоди от развитието на полската литература, върху които авторката е работила по-задълбочено през годините.

Но не само в случая с модерните Антигони, а и при други важни образи, основно от гръцката култура, тяхната рецепция е не само спомената и вписана в съответния период и в творческия път на автора, а се набляга и на трансформациите в тълкуването на образа. Важен пример в този аспект е образът на Прометей, при който Бахнева проследява тенденция към развенчаването му и успява, отново през вникване в полския исторически контекст, особено от първата половина на XX в., да представи като неизненадващо „дистанцираното отношение на полското културно съзнание към апологетиката на Прометеевия мит“ (49). Друг образ, който сякаш се възприема – по-еднозначно положително от Прометей обаче – от полските творци самостоятелно, без да се обвързва пряко с литературните свидетелства за него, е, разбира се, Сократ, на който са посветени немалко страници от изследването. Сократ се оказва включен в някои от най-характерните обвързвания на старогръцката култура (и философия) с християнството; Сократ е и Учителят, и човекът на устното слово, и философът, вярващ в безсмъртието на душата (тук може би следва да се помисли върху минимално прецизиране и разграничение между философските позиции на Сократ и Платон, но направените изводи са коректни в полския контекст), и бива сравняван с Христос, като в последния аспект Бахнева изтъква, че това не е нещо оригинално за полската мисъл (напр. при Норвид), а характерно и за други западноевропейски автори (вж. напр.382). Очертаването на подобни връзки също доказва широкия обхват на изследователския замисъл на Бахнева, и доказва, че античното наследство помага и за разбирането на редица по-съвременни вътрешноевропейски културни и литературни обвързаности, влияния, осмисляния.

Ценен момент в изследването – в по-горе набелязаната посока – са, разбира се, и проследените полско-български връзки по отношение на фокусната проблематика, представени от Бахнева в няколко измерения, също от различни периоди на нашата литературоведска мисъл, отново в необходимия контекст. Бих посочила като пример един отделен казус – отместванията в превода на Дора Габе от 1924 на химните на

Каспрович, определен като цяло като „конгениален“ от Бахнева (403, 464 и сл., 843). Така именно бихме могли да четем изследването и компаративистки – кои акценти са необходими, или се приемат за ненужни и неразбираеми, за дадена национална култура.

Представяйки предложения дисертационен труд като интердисциплинарен, имаме предвид също и неговата топографска и архитектурно-монументална страна. В текста на Бахнева присъстват множество екскурси на такава тематика и те са продиктувани не само от факта на споменаването и включването на отделни антични места и архитектурни феномени в разглеждани литературни творби, но и от желанието на авторката и по този начин да обясни редица рецепционни мотиви, да добави нови биографични моменти за изследваните автори, да обвърже дадени тенденции с особености на самата полска архитектура, обръщаща се понякога към античното наследство и в този план. Затова текстът може да бъде четен и не само като пътуване във времето на разглежданите две столетия, но и като своеобразен пътепис от Полша на Запад към Рим, на Изток към Гърция (и Византия), и още по на Изток към Светите земи, като така са направени и важни естетически изводи.

Самото антично наследство също е представено и осмислено в своя оригинален контекст, което позволява изследването да бъде четено с разбиране и от неспециалисти в по-тясното поле на античната литература и класическата филология. Тук като приносен момент в подхода на авторката бих определили и позоваването на редица съвременни български интерпретации върху Античността и отделни антични жанрове и произведения, които правят изследването още по-ценно и комуникативно за българската академична общност. В този аспект биха могли да се направят отделни добавки, основно в полето на изследванията от последните две десетилетия точно върху рецепцията на Античността в България, с цел прокарването на някои съпоставки между българския и полския модел на рецепция – но не като предложение за корекция на готовия труд, а като възможна посока за бъдещи диалози по темата.

Античният материал, присъстващ в изследването, е представен коректно и професионално, при съобразяване както с по-специализираните изисквания за цитиране на антични текстове, така и с основните приети норми за предаването на антични имена и реалии на български, като могат да бъдат направени съвсем дребни препоръки за уеднаквяване и уточняване на отделни форми, или за използване на стандартните формати за цитиране (според оригиналната сегментация на текста) при по-обемните пасажии от антични произведения.

Изследването представя действително широкия изследователски хоризонт на проф. Бахнева, както и необходимото при такова проучване задълбочено познаване на античните произведения и факти, които са обект на рецепция от страна на изследваните полски автори, а също и на основните европейски интелектуални дебати по темата. Така то би могло да се ползва и като модел/теоретична рамка при разглеждането на античната рецепция и в рамките на други национални литератури, включително българската, особено благодарение на представянето на вторичното антично присъствие не като детайл или независим аспект, а като изява на общи културни и социополитически феномени и нагласи и като същностен елемент при конструирането на националната идентичност. Вникването в дълбочината на изработените от проф. Бахнева приноси изводи би могло и да промени следната констатация (използвана тук малко по-свободно): „Отдалечено от същността на античния дух, днешното общество познава класическата древност формално или я преживява патетично“ (574).

Въз основа на казаното за труда на проф. д-р Калина Бахнева, като имам предвид автореферата, който отговаря както на формалните изисквания, така и на обема на представената дисертация, а също и представените по-ранни публикации по нейната тема, убедено предлагам на Уважаемото жури да присъди на проф. Бахнева научната степен „Доктор на филологическите науки“.

София, 30.07.2016 г.

С уважение: доц. д-р Н. Панова